

Валерій В'ячеславович Матус,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
Сумська філія,
кафедра юридичних дисциплін (викладач);*

<https://orcid.org/0000-0001-8404-5916>,

e-mail: vjudge@ukr.net;

Вікторія Вікторівна Абламська,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
науково-дослідна лабораторія з проблем
наукового забезпечення правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів (науковий співробітник);*

<https://orcid.org/0000-0002-2415-7235>,

e-mail: ablamskaviktorija@gmail.com

**СУТНІСТЬ, МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА**

Спираючись на аналіз наукових поглядів учених, запропоновано авторське визначення поняття «досудове розслідування». Акцентовано увагу на тому, що, розкриваючи сутність і зміст досудового розслідування, необхідно визначитись із його метою та завданнями. Розкрито мету і завдання досудового розслідування. Наголошено на важливості досудового розслідування як окремої стадії кримінального провадження.

Ключові слова: розслідування, досудове розслідування, кримінальний процес, мета, завдання.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Важливим завданням будь-якої соціально спрямованої та демократичної держави є забезпечення і захист законних прав, свобод та інтересів громадян у всіх сферах суспільного життя. Не є винятком громадяни, відносно яких здійснюється кримінальне провадження. Одним із таких інструментів є досудове розслідування, яке виступає окремим етапом кримінального провадження. Досудове розслідування слугує виконанню загальних завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Разом із тим воно має свої безпосередні завдання: негайно розпочати розслідування виявленого кримінального правопорушення за наявності підстав, передбачених законом; шляхом швидкого, всебічного і неупередженого проведення слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій здійснити активний пошук, збір перевірку і накопичення доказів із метою встановлення того, чи справді було вчинене кримінальне правопорушення і хто саме його вчинив; з'ясувати всі інші обставини, необхідні для правильного вирішення кримінальної справи судом [1, с. 3].

Стан дослідження проблеми

Варто зауважити, що окремі теоретичні питання, пов'язані зі здійсненням кримінального провадження, у своїх наукових працях розглядали С. Є. Абламський, Ю. П. Аленін, А. І. Аркуша, І. В. Глобюк, Ю. Б. Королєв, В. В. Луцик, О. В. Малахова, В. Р. Остропільець, В. М. Тертишник, О. О. Торбас, А. Я. Хитра, Р. М. Шехавцов та ін. Втім, незважаючи на значну кількість наявних здобутків, все ж відчувається брак наукових досліджень, присвячених з'ясуванню сутності досудового розслідування.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність, зміст і розкрити призначення досудового розслідування. Задля досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі *завдання*: проаналізувати наукові погляди вчених щодо сутності поняття «досудове розслідування»; розкрити сутність і особливості досудового розслідування як особливої стадії кримінального процесу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дістала подальшого розвитку характеристика сутності, змісту і призначення досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, варто відмітити, що відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України «досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження»¹. Завдання цієї стадії не визначені в окремій статті, але впливають із загальних завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv> (дата звернення: 17.05.2023).

КПК України. У процесі досудового розслідування вирішуються питання, що стосуються «швидкого, повного та неупередженого встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, викриття винних, невідворотності відповідальності та покарання щодо них, забезпечення правильного застосування закону, недопущення притягнення до відповідальності невинуватих, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, виховання у громадян необхідності дотримання вимог закону» [2].

Незважаючи на законодавче закріплення терміна «досудове розслідування», науковці по-різному підходять до його тлумачення. Так, досудове розслідування, за визначенням В. М. Тертишника, – це «здійснювана відповідно до вимог кримінально-процесуального закону діяльність слідчого та органу дізнання, спрямована на збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів, попередження, запобігання та розкриття злочинів, установлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону, охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб» [3, с. 438]. Вчений також відмічає, що на стадії досудового розслідування слідчий та орган дізнання вирішують такі завдання: встановлення та відшкодування збитку; виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів; виховання громадян у дусі поваги честі та гідності громадянина, прагнення до справедливості й дотримання законів [3, с. 439]. Таке визначення В. М. Тертишником було надане в контексті дії КПК України 1960 р.

Досудове розслідування, як зазначається в науковій літературі, передує провадженню в суді і покликане забезпечити його успішне проведення, однак його не можна розглядати тільки як стадію, провадження якої здійснюється до суду і для суду. Ця стадія має особливості, що свідчать про її самостійний характер, зокрема вона: 1) має самостійні завдання, які випливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України); 2) має чітко окреслені межі в системі кримінального процесу – з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до винесення рішення, яким завершується провадження розслідування (в низці випадків кримінальне провадження отримує і своє вирішення по суті, коли провадження в ньому закривається за наявності до того законних підстав); 3) має зміст і процесуальну форму; 4) характеризується колом суб'єктів, які беруть у ній участь; 5) характеризується колом специфічних рішень, що можуть бути прийняті після закінчення досудового розслідування: закриття кримінального провадження, звернення прокурора до суду із клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням

про застосування примусових заходів виховного характеру чи клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, направлення до суду обвинувального акта з підписаною стороною угодою [4; 5, с. 7].

В. Г. Дрозд указує, що досудове розслідування, беззаперечно, «є першою і самостійною стадією кримінального процесу України, якій притаманні такі специфічні риси: 1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України); 2) визначеність кола учасників, які здійснюють досудове розслідування або залучаються до нього; 3) наявна процесуальна форма, яка передбачає порядок здійснення процесуальної діяльності починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР і закінчується у формах, передбачених ст. 283 КПК України; 4) передбачення чітких строків досудового розслідування; 5) специфічність підсумкового процесуального рішення, яким може бути постановою про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру» [6, с. 264].

У практичній площині важливого значення набуває проведення ефективного досудового розслідування. Неефективність досудового розслідування, як зауважує Ю. В. Стеценко, означає, що результатів розслідування немає або їх замало, щоб говорити про збір слідчим доказів, достатніх для розкриття злочину. Часто про неефективність досудового розслідування говорять, коли має місце бездіяльність слідчого або неякісна робота. Це також може означати, що результатів у майбутньому годі очікувати. Проте така відсутність результатів є наслідком невжиття слідчим кримінальних процесуальних заходів, які він міг ужити в конкретному кримінальному провадженні. Злочин може залишатися нерозкритим, навіть коли слідчим ужито всіх можливих кримінальних процесуальних заходів, однак за таких обставин досудове розслідування не можна назвати неефективним [7]. З останньою тезою не можна погодитися повністю, оскільки в разі вжиття слідчим всіх можливих кримінальних процесуальних заходів проведення розслідування можна вважати ефективним. Слід врахувати той факт, що нерозкриття кримінального правопорушення не завжди свідчить про неефективну роботу слідчого, адже в окремих випадках встановлення особи правопорушника може бути неможливим. Йдеться про випадки вчинення злочину за відсутністю свідків, приховування злочину, незалишення на місці вчинення злочину слідів тощо. В цьому ракурсі підтримаємо думку В. М. Юрчишина, який звернув увагу, що «якщо в цивільному процесі така підготовка має відносно нескладний характер і ведеться сторонами і

судом, який буде здійснювати судовий розгляд по суті (гл. 3 ЦПК), то в кримінальному судочинстві встановлення обставин, необхідних для вирішення провадження по суті, є інколи досить складним, зокрема через неочевидний характер багатьох кримінальних правопорушень, протидію з боку окремих суб'єктів тощо» [8, с. 294].

Таким чином, досудове розслідування можна визначити у двох площинах: *по-перше*, як визначений у нормах чинного кримінального процесуального законодавства процес, який реалізується спеціально уповноваженими суб'єктами; *по-друге*, як діяльність, спрямовану на збір, перевірку й оцінку доказів, зокрема встановлення всіх необхідних об'єктивних обставин учинення кримінального правопорушення, кола суб'єктів, причетних до нього, що дозволить суду справедливо вирішити справу по суті.

У контексті викладеного вбачаємо доцільним розкрити сутність досудового розслідування, а також окреслити його мету і завдання. Мета взагалі – це детально відпрацьоване, узгоджене, лаконічне формулювання бачення майбутнього; коротке визначення того, який позитивний результат буде отримано від реалізації проєкту; основа тих завдань, на виконання яких буде спрямована діяльність організації; позитивний кінцевий результат, який планується і буде здобутий після вирішення поставленої проблеми¹. Аналізуючи зміст поняття «мета», зокрема в розрізі діяльності організації, Ю. Б. Корольов зазначає, що це кінцевий стан, якого організація прагне досягти в певний момент у майбутньому (ідеальне уявлення про майбутні рубежі організації). Науковець відмічає, що правильно сформульовані організаційні цілі мають відповідати таким вимогам: конкретність; орієнтація у часі; досяжність; несуперечливість, узгодженість, взаємопов'язаність². Отже, мета – це кінцевий бажаний результат, якого прагнуть досягти певні суб'єкти в процесі здійснення відповідної діяльності.

У контексті представленої проблематики слід навести точку зору В. О. Остропілля, який відмічає, що метою досудового розслідування є: захист прав, свобод і законних інтересів громадянина та людини, суспільства і держави від злочинних посягань; забезпечення охорони правопорядку; запобігання новим кримінальним правопорушенням [9, с. 41]. Наведене не є вичерпним переліком мети досудового розслідування, адже нею також є і встановлення особи, винної у

¹ Фандрайзинг : навч. посіб. / Центральноукр. регіональний навч. центр. Київ, 2003. С. 17.

² Зміст поняття «мета» в управлінні й основні вимоги до правильно сформульованих цілей. Класифікація цілей організації // Lubbook : сайт. URL: http://lubbook.org/book_461_glava_8_15.Zm%D1%96stponjattja_%E2%80%9Cmeta%EF%BF%BD%EF%BF%BD.html (дата звернення: 17.05.2023)

вчиненні кримінального правопорушення, призначення їй справедливого покарання, відновлення прав і свобод потерпілого, відшкодування останньому завданої шкоди тощо.

Мета досудового розслідування тісно пов'язана з його завданнями, якими є: «1) охорона прав та законних інтересів громадян, суспільства; 2) швидке і повне розкриття злочинів; 3) встановлення об'єктивної істини по кримінальній справі; 4) викриття винних; 5) притягнення винних у здійсненні злочинів до кримінальної відповідальності як обвинувачених; 6) недопущення притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб; 7) реабілітація осіб, необґрунтовано притягнутих до кримінальної відповідальності і забезпечення відшкодування заподіяного їм збитку; 8) визначення необхідності кримінально-правового впливу або можливості обмежитися застосуванням заходів суспільного впливу; 9) забезпечення відшкодування матеріального збитку, заподіяного злочинцем; 10) виявлення й усунення причин злочинів і умов, що сприяли їх здійсненню; 11) створення необхідних передумов для правильного вирішення кримінальних справ судом; 12) забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист; 13) виховання громадян в дусі неухильного додержання Конституції і законів України» [10]. Отже, завдання цієї стадії кримінального провадження впливають із завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

З урахуванням викладеного можна виокремити такі ключові завдання досудового розслідування: з'ясувати обставини вчинення кримінального правопорушення (час, місце, спосіб учинення, а також інформацію про потенційних підозрюваних); зібрати докази про вчинення злочину (показання, фото- та відеоматеріали, які можуть допомогти встановити факти злочину та визначити особу, яка його вчинила); оцінити зібрані докази (стосовно їх достовірності, допустимості, достатності); прийняти рішення про повідомлення особі про підозру, направлення кримінального провадження до суду (або його зупинення чи навіть закриття); попередити вчинення повторних кримінальних правопорушень.

Разом із тим варто акцентувати увагу на специфічних завданнях досудового розслідування, що мають місце у диференційованих формах кримінального провадження. Йдеться про такі форми, як кримінальне провадження щодо неповнолітніх, кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб, кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, спеціальне досудове розслідування тощо. Специфічність завдань досудового розслідування в цих формах полягає у встановленні додаткових обставин, що підлягають доказуванню. При цьому така специфічність не є окремим завданням, а впливає із загальних завдань кримінального

провадження. Наприклад, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК України, також з'ясовуються повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану із психічною хворобою, потрібно також з'ясувати, чи міг він повністю усвідомлювати свої дії та керувати ними. Це специфічне завдання впливає з таких загальних завдань кримінального провадження, як, з одного боку, захист прав і свобод особи, а з іншого – забезпечення повного розслідування.

Висновки

Проведене дослідження дає нам можливість стверджувати, що досудове розслідування є важливим етапом кримінального процесу, за допомогою якого вбачається можливим не тільки забезпечити і захистити права, свободи й інтереси людини та громадянина, а й спростити роботу судової системи, зробити її більш прозорою та ефективною. Крім того, проведення досудового розслідування належним чином може підвищити довіру громадськості до правосуддя, оскільки буде переконання, що справа розглядається об'єктивно і справедливо.

Список бібліографічних посилань: 1. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Київ : Алерта, 2014. 420 с. 2. Кримінальний процес : підручник : у 2 ч. / Р. І. Баагута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шевцовою, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с. 3. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2002. 1056 с. 4. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / С. Є. Абламський, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк та ін. ; за заг. ред. Т. Г. Фоміної ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 300 с. 5. Досудове розслідування : навч.-метод. посіб. / Ю. П. Аленін, А. І. Аркуша, І. В. Глобюк та ін. ; за ред. В. К. Волошиної. Одеса : Одес. юрид. акад., 2020. 141 с. 6. Дрозд В. Г. Онтологія досудового розслідування як стадії кримінального провадження // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 263–265. 7. Стеценко Ю. В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 49 (2). С. 126–129. 8. Юрчишин В. М. Проблеми організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням на

початковому етапі // Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 4 берез. 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. С. 294–300. **9.** Остропілець В. Р. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Херсон, 2015. 205 с. **10.** Чистикова С. О., Абламський С. Є. Досудове слідство як основна форма досудового розслідування // Пріоритетні напрями діяльності Національної поліції України : тези доп. учасників наук.-практ. конф. курсантів, студентів та слухачів магістратури (м. Харків, 12 груд. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 233–236.

Надійшла до редколегії 20.05.2023

Прийнята до опублікування 21.06.2023

Matus V. V., Ablamska V. V. Essence, purpose and objectives of pre-trial investigation: theoretical and legal characteristics

It has been proved that a pre-trial investigation can be defined in two ways: firstly, as a process defined in the provisions of the current criminal procedure legislation and implemented by specially authorized entities; secondly, as an activity aimed at collecting, verifying and evaluating evidence, in particular, establishing all the necessary objective circumstances of a criminal offence and the range of entities involved in it, which will allow the court to resolve the case fairly on the merits. It has been argued that pre-trial investigation is an important stage of criminal proceedings, which makes it possible not only to ensure and protect the rights, freedoms and interests of a person and a citizen, but also to simplify the work of the judicial system, make it more transparent and efficient. In addition, if the pre-trial investigation is conducted properly, it can increase public confidence in justice, as there will be a belief that the case is being handled objectively and fairly.

The following key tasks of the pre-trial investigation have been identified: to find out the circumstances of the criminal offence (time, place, method of its commission, information about the person who committed the crime); to collect evidence that undoubtedly proves that a particular person committed the crime (testimony, photo and video materials that can help establish the facts of the crime and identify the person who committed it); to establish the circle of suspects, etc. This involves identifying a range of potential suspects and conducting interrogations with them to establish their involvement in the crime; evaluating evidence, establishing its reliability and relevance to the case; making decisions on serving a notice of suspicion and referring the proceedings to court; making decisions on continuing the pre-trial investigation or terminating it; restoring the rights, freedoms and legitimate interests of the victim, compensating for the damage caused, etc.

Key words: pre-trial investigation, criminal procedure, purpose, objectives of criminal proceedings.

